RAPORTUL DINTRE UMANISM ŞI BISERICĂ ÎN EPOCA RENAŞTERII

Radu POPUŞOI

Universitatea Tehnică a Moldovei

Abstract: *Una din principalele principii ale filosofiei este că totul se află în continuă mişcare/transformare/evoluţie; aceleaşi legi se respectă şi în cadrul istoriei. Astfel, creştinismul începând cu dezvoltarea sa a trecut prin mai multe faze până când sa afirmat ca un factor important în viaţa societăţii, printre care putem enumera: apologetica, patristica şi scolastica. Însă, odată cu dezvoltarea societăţii, apar unele întrebări începând cu rolul autoritar al bisericii şi terminând cu alte interpretări a textelor sfinte/punerea la îndoială a Sfintei Scripturi care subminează religia creştină, din aceste motive apărând Renaşterea şi umanismul. Astfel, timp de mai multe secole putem observa o confruntare între biserică şi umanism, o rivalitate între două puteri: religia şi ştiinţa, pentru determinarea ,,adevărului,,.*

Cuvinte-cheie*: Renaştere, umanism, naturfilosofia, panteism, protestantism, contrareforma.*

1. Cauzele apariţiei Renaşterii.

Renaşterea reprezintă o perioadă istorică cuprinsă între sec.XIV-XVI care este caracterizată ca o perioadă a dezvoltării culturii, ştiinţei, lupta de emancipare faţă de controlul rigid al bisericii şi crearea unei noi mentalităţi progresiste antibisericeşti, deci putem spune că în mare parte, Renaşterea reprezintă rivalitatea dintre umanism şi biserică.

Principalii factori care au stat la baza apariţiei Renaşterii sunt:

- **A.** Abuzul de putere a monarhilor şi creşterea corupţiei în interiorul Bisericii; Privilegiile şi imunităţile Bisericii Catolice care au nemulţumit burghezia (în formare) şi orăşenimea în general, care doreau o biserică ieftină, care să nu le stânjenească activitatea;
- **B.** Dezvoltarea comerţului şi capitalismului;
- **C.** Reluarea şi dezvoltarea curentelor filosofice antice;
- **D.** Criza filosofiei scolastice, scindarea ei în realism, nominalism, conceptualism;
- **E.** Tendinţa de a crea o morală independentă de rigorile perceptelor religioase, bazată pe raţiune şi natură, pentru a proclama triumful omului asupra ,,sorţii,,;

2. Principiile umanismului şi reprezentarea ei în artă şi arhitectură.

Rivalitatea dintre umanism şi biserică s-a manifestat în toate domeniile vieţii, precum cultura, arta, ştiinţa, educaţia, puterea politică/juridică, economia, din motiv ca la bază stătea supremaţia bisericii asupra credincioşilor, lucru pe care cu cât mai puternic umaniştii vroiau să îl destrame, cu atât mai mult biserica dorea să păstreze status quo/poziţia privilegiată. Ideile de bază ale Umaniştilor erau: reintroducerea curentelor filosofice/culturii antice, ale căror punct principal era studierea naturii şi supremaţia omului; astfel, în contrazicere cu dogmatica creştină, umaniştii propagau studierea naturii (sau putem spune şi dezvoltarea ştiinţei) şi declararea ,,Omului,, în centrul Universului; anume aceste principii au fost introduse în toate aspectele vieţii oamenilor în acea perioadă.

În artă şi arhitectură începând cu sec.XIV se observă schimbări radicale pro-umaniste; apar primii pictori renascentişti precum Leonardo da Vinci, Michelangelo Bounarotti, Rafaelo, Sandro Botticelli prin apariţia lucrărilor fără caracter pur religios (,,Mona Lisa,, , "Naşterea lui Venus"). În arhitectură şi sculptură, Renaşterea se caracterizează prin apariţia stilului gotic şi reintroducerea reprezentării Omului în sculptură; astfel, apar opere arhitecturale precum: Notre Dame de Paris, Bazilica Sfântul Petru din Roma, castelul din Heidelberg , Biserica Neagră din Braşov, Mănăstirea Putna; opere sculpturale: ,,David,,, "Sclavul orb", ,,Sfantul Ioan Evanghelistul".

3.Filosofia naturii sau Naturfilosofia.

Din cauza scindării filosofiei scolastice, apare nominalismul şi conceptualismul în opoziţie faţă de realismul conservator. Anume nominalismul (care propunea reintroducerea valorilor antice, reînceperea studierii naturii, ştiinţei, reintroducerea în utilizare largă a textelor filosofilor antici, anularea teocentriei şi introducerea antropocentriei) a fost motivul care a condus la dezvoltarea societăţii în epoca Renaşterii, ceea ce a dus la apariţia filosofiei naturii.

Pentru a înţelege mai bine rolul ştiinţei umaniste/filosofiei naturii asupra Bisericii, analizăm principalele descoperiri ştiinţifice cu efectele sale asupra societăţii:

1. Fernando Magelan efectuează înconjorul lumii (1519-1521), ceea ce contrazice cu dogma crştină conform căreia Pământul ar fi plat;
2. Nicolaus Copernicus (1571-1630) introduce sistemului heliocentric, conform căreia Soarele se află în centrul Universului, iar Terra se roteşte în jurul ei şi a propriei axe. Această interpretare vine în contradicţie cu sistemul geocentric conform căreia Terra se află în centrul Universului (Universul fiind sferic, şi deci, finit), fiind stăpânită de Dumnezeu;
3. Giordano Bruno (1548-1600) refuză teoria lui Copernicus privind finitatea Universului; afirmă că Universul este infinit în care nu doar ca Soarele nu este în centrul Universului, ci însăşi Soarele este doar un astru din mii de alţi aştri. Universul cuprinde o mulţime de „lumi" solare, iar toate lumile, inclusiv cea în care trăim, se află în continuă schimbare şi au un anumit început şi sfârşit. Datorită ideii infinităţii lumii, Pământul se transformă într-o planetă neînsemnată în oceanul lumilor, ceea ce duce la năruirea construcţiilor teologice cu privire la poziţia privilegiată a Pământului. Se năruie şi afirmaţiile scolasticii care considera că „cerul" este de o esenţă mai desăvârşită decât pământul, şi că prin urmare între cer şi pământ există o deosebire de calitate; ulterior înaintează teoria panteismului;
4. Johan Kepler (1571-1630) demonstrează că orbita corpurilor cereşti este o elipsă şi a calculat timpul revoluţiilor lor, descoperire ce vine în contradicţie cu panteismul, conform căreia scopul lui Dumnezeu este perfecţiunea Universului;
5. Galileo Galilei (1564-1642) afirmă că Universul este infinit, materia este veşnică, iar natura este unitară. Totul în Univers se mişcă, totul se schimbă. La baza naturii se află o strictă cauzalitate a atomilor invariabili, care se supun legilor mecanicii. Punctul de plecare în cunoaşterea naturii este observaţia şi experienţa.

4. Literatura-mijloc de protest al umaniştilor.

Un alt factor antibisericesc poate fi considerat literatura, mai ales după apariţia tiparului la mijl.sec.XV. Aceasta se manifestă prin introducerea sentimentelor, valorilor şi demnităţii umane, critici asupra Bisericii şi chiar asupra Religiei Creştine. Printre cei mai renumiţi scriitori putem enumera: Matteo Maria Boiardo („Orlando innamorato„), Martin Luther (Cele 95 de teze), Jean Calvin („învăţământul religiei creştine„), Erasmus din Rotterdam („Laus Stultitiae„), Dante Aligheri („Divina comedie„), Giovanni Boccaccio („Decameronul„), Niccolo Machiavelli („Principele„), Miguel de Cervantes („Don Quijote„), Thomas Moore („Utopia„). Problemele principale puse în discuţie sunt: decăderea moravurilor şi principiilor creştine (se referea mai ales la slujitorii bisericii); abuzul de putere din partea Bisericii şi rolul ei în viaţa societăţii; crearea unei societăţi creştine ideale, fără puterea autoritară a Bisericii; necesitatea creării unui „imperiu„ sub dominaţia Papei; valorile umane contemporane; calităţile/valorile/principiile monarhului şi Papei. Totodată literatura umanistă dezvoltă fantasticul şi romanul, care vor avem un rol important ulterior.

Noile curente religioase şi reacţia bisericii faţă de umanism.

Iniţial Biserica nu întreprindea măsuri efective împotriva Umanismului, cu toate că era considerată ca un curent eretic. Odată cu scindarea filosofiei scolastice în realism, nominalism şi conceptualism, Biserică acceptă curentul realist conservator, care propaga supremaţia religiei asupra societăţii, iar ceea ce priveşte nominalismul şi conceptualismul – erau considerate eretice şi totodată erau considerate ca alte puncte de vedere în interpretarea dogmei creştine.

Odată cu creşterea influenţei Umanismului, apar un şir de curente religioase care militau împotriva Bisericii Romano–Catolice, precum anglicanismul, calvinismul, lutheranismul/protestantismul, hughentoţii.

Luteranismul reprezintă o teologie creştină de tip protestant, elaborată de preotul german Martin Luther (1483-1546). Această doctrină lupta împotriva corupţiei bisericeşti şi abuzului acestora de putere. Intenţia principală însă nu a fost crearea unei biserici noi, alternative, ci înnoirea Bisericii Universale.

Jan Hus (1371-1415) a criticat lăcomia şi viaţa de desfrâu a clerului, proprietăţile şi avuţiile lumeşti ale bisericii. A luptat neobosit şi înflăcărat pentru reformarea bisericii, a militat pentru libertatea gândirii şi introducerea limbii cehe în slujbele bisericeşti, recunoscând numai Biblia ca o autoritate supremă în credinţa creştină. Jan Hus nu a acceptat teza conform căreia papa "nu greşeşte". Execuţia lui Hus şi prigoana declanşată împotriva adepţilor săi a fost una din cauzele directe ale declanşării războaielor Husite(1419 - 1436).

Jean Calvin, sau pur şi simplu Calvin (n. 10 iulie 1509, Noyon — d. 27 mai 1564, Geneva) a fost un reformator religios francez. Alături de Martin Luther, a fost unul din iniţiatorii Reformei protestante, în opoziţie cu anumite dogme şi ritualuri ale Bisericii Catolice romane. Calvin a dezvoltat o doctrină - Calvinismul - relativ diferită de aceea a lui Luther, în special în ceea ce priveşte practicarea cultului,

considerată o radicalizare a luteranismului. Calvin nu recunoaşte decât două sacramente (Taine): Botezul şi Comuniunea (Împărtăşania). Respinge dogma prezenţei reale a "trupului şi sângelui Domnului" în împărtăşanie, invocarea sfinţilor, instituţia episcopatului, etc. Predicatorii sunt aleşi de către credincioşi şi fiecare din bisericile calviniste este condusă spiritual de un consiliu ales. Calvin crede într-o predestinare absolută a aleşilor şi celor condamnaţi la "judecata din urmă", respingând astfel complet liberul arbitru. Calvin a pus bazele unui guvernământ teocratic protestant intolerant, instituind o represiune severă a adversarilor reformei, mergând până la exil sau pedeapsa cu arderea pe rug (de exemplu: Miguel Servet, acuzat de erezie privind dogma Sfintei Treimi). Femeile erau obligate să se îmbrace în negru şi nu aveau voie să se fardeze. Bazat pe texte din Vechiul Testament, a pornit o adevărată campanie de vânătoare a vrăjitoarelor şi de combatere a magiei, recurgând la tortură pentru recunoaşterea vinovăţiei.

Însă din cauza creşterii influenţei ideilor nominaliste, sunt întreprinse metode pentru combaterea acestui curent. Astfel, în 1235 este introdusă Inchiziţia; Inchiziţia (din latină inquirere, a cerceta; inquisitio, cercetare) a fost un grup de instituţii/tribunale ecleziastice din cadrul sistemului Bisericii Catolice care intenţiona să combată public erezia comisă de creştini botezaţi. Printre cele mai remarcabile personalităţi care au fost judecaţi de Inchiziţie putem enumera: G.Galilei, G.Bruno.

Un rol important în acest domeniu l-a avut Giordanno Bruno. Ideea centrală în învăţătura lui G. Bruno este ideea infinităţii lumii. Bazându-se pe ideile lui Cusanus şi Copernic, Bruno considera că lumea este infinită în spaţiu şi ca număr (teoria universului infinit şi teoria multiplicităţii lumilor). N. Copernicus elaborase teoria heliocentrică: lumea este sferică, deci lumea este finită. Bruno, analizând această concepţie, ajunge la concluzia că lumea nu este finită, dar este infinită. Ca consecinţă, însuşi Soarele, situat de Copernic în centrul Universului, se transformă într-un astru, care se pierde în spaţiul infinit al lumii. Teoria lui Copernic pentru sistemul Solar este adevărată, dar nu este adevărată pentru întregul Univers. Însă cu toate că spaţiul este infinit, Universul, în esenţa sa, este unul, deoarece Dumnezeu este Unul. Universul, adică totalitatea corpurilor cereşti şi a lumilor, este Unul ca şi Dumnezeu, fiindcă Dumnezeu este chiar substanţa lumii (adică Universul are la temelie o singură substanţă, un substrat unic, care este însuşi Dumnezeu). Bruno considera că natura şi Dumnezeu sunt totul. Dumnezeu se află în inima lumii şi nu dincolo de ea, cum considera teologia scolastică. El este cauza imanentă (permanentă) creatoare, natura născătoare, iar lumea este o natură născută, ordonată de Dumnezeu. Cu toate că a încercat să combine religia şi ştiinţa, teoria sa a fost în practică demonstrată că ireală de către G.Galilei şi J.Kepler (Kepler a demonstrat că orbita corpurilor cereşti nu este sferică, ci eliptică, distrugând conceptul panteist cu privire la perfecţiunea Universului; Galilei demonstrează că lucrurile sunt formate din atomi, ele stând la baza mişcării/transformării corpurilor, contradictoriu cu ideea că Dumnezeu stă la baza mişcării Universului); însăşi G,Bruno ulterior a fost ars pe rug din cauze ideilor sale.

Însă acţiunile întreprinse nu puteau rezolva problemele din interiorul Bisericii, adică motivele care au condus la apariţia curentelor eretice, astfel fiind organizată Contrareforma. Contrareforma sau Reforma Catolică a fost o mişcare iniţiată în anul 1545, de către Papa Paul al III-lea şi a avut sprijinul monarhilor catolici din Spania şi Imperiul Habsburgic, împotriva răspândirii Reformei Protestante. Între anii 1545 şi 1563, în Italia, au avut loc mai multe sesiuni ale Conciliului de la Trento, primul fiind conciliu convocat de către Papa Paul al III-lea şi care a luat măsuri pentru :

- oprirea răspândirii protestantismului;
- înnoirea Bisericii Romano-Catolice;
- combaterea abuzurilor şi corupţiei din sânul Bisericii;
- impunerea unor noi discipline severe clerului catolic;
- reorganizarea Inchiziţiei;
- interzicerea cărţilor eretice (consemnate în Indexul din 1543);
- crearea de noi ordine religioase care să combată protestantismul şi să răspândească catolicismul.

Acţiunile întreprinse de Biserica Romano-Catolică în cadrul Contrareformei au readus la catolicism Polonia şi părţi însemnate din Ungaria şi Germania. De asemenea au apărut noi ordine religioase ca Ordinul Iezuit, Ordinul Ursulinelor şi Ordinul Piarist, care au ajutat la revigorarea catolicismului în zonele protestante. În sprijinul Bisericii Romano-Catolice a mai fost şi stilul baroc, fiind construite biserici impresionante prin frumuseţe şi prin programul artistic.

Tot în contextul reformei catolice au fost înfiinţate colegii şi universităţi, în special de către iezuiţi, pentru a reduce decalajul ştiinţific şi intelectual faţă de lumea protestantă. Astfel au luat fiinţă Collegium Romanum, Lycée Louis-le-Grand din Paris, Akademia din München, Universitatea din Cluj, Universitatea din Wrocław, etc.

5. Consecinţe.

Disputa dintre Umanism şi Biserică reprezintă un proces îndelungat în istoria omenirii. Ambele părţi doreau să-şi consolideze/controleze poziţiile din anumite motive: Biserica – păstrarea statutului privilegiat, controlul asupra vieţii sociale, politice şi economice, Umanismul – crearea unei noi mentalităţi progresiste fără autoritatea Bisericii.

În urma acestui conflict au avut loc mai multe schimbări: Biserică pierde autoritatea politică, cu toate că încă reprezintă o putere mondială din punct de vedere religios; dezvoltarea tehnico - ştiinţifică; descoperiri geografice; dezvoltarea culturală a statelor; apariţia protestantismului; crearea unei mentalităţi fără influenţa laică asupra societăţii.

Bibliografie

1. Dumitriu, A. Istoria logicii II. Bucureşti: Editura Tehnică, 1995, p.13.
2. Buşe, D. Istoria gândirii sociale şi politice europene. Bucureşti: Editura Fundaţiei României de Mâine , 2005. p.103-140.
3. Braga, M. Istoria filosofiei I. Chişinău: Departamentul editorial-poligrafic al UTM, 1998, p.94-108.
4. https://ro.wikipedia.org/wiki/Rena%C8%99terea
5. https://ro.wikipedia.org/wiki/Literatura_Rena%C8%99terii
6. https://ro.wikipedia.org/wiki/Jean_Calvin
7. https://ro.wikipedia.org/wiki/Martin_Luther
8. https://ro.wikipedia.org/wiki/Contrareforma
9. https://ro.wikipedia.org/wiki/Inchizi%C8%9Bie
10. https://ro.wikipedia.org/wiki/Jan_Hus